

16. YÜZYIL ŞAİRİ EMİRİ VE GÜLŞEN-İ EBRÂR MESNEVİSİ*

Dr. Erol ÇÖM

Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
erolcom75@gmail.com

Özet

Gülşen-i Ebrâr ve *Mir'âtü'l-Ebrâr* adlarında iki mesnevisi olan Emîrî 16. yüzyılda eser vermiş bir şairdir. Adına biyografik kaynaklarda rastlanmaz. Şairin dinî-tasavvufî içerikli, ahlâkî bir mesnevi olan *Gülşen-i Ebrâr* adlı eseri 1032 beyitten oluşmaktadır ve eserin bilinen tek nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi 2584 numarada kayıtlıdır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Emîrî, ahlakî mesnevi, *Gülşen-i Ebrâr*, *Mir'âtü'l-Ebrâr*

16th CENTURY POET EMIRI AND HIS MASNAWI NAMED GULSEN-I EBRAR

Abstract

Emiri who has two masnawis named *Gulsen-i Ebrar* and *Mir'atu'l-Ebrar* is a poet that had written his works in 16th century. His name wasn't situated in biographical sources. Emiri's moral masnawi named *Gulsen-i Ebrar* has 1032 couplets and masnawi's unique copy is in Nuruosmaniye Library Nr: 2584.

Key Words: Classical Turkish Literature, Emiri, moral masnawi, *Gulsen-i Ebrar*, *Mir'atu'l-Ebrar*

* Bu makale, "Emîrî'nin *Gülşen-i Ebrâr* ve *Mir'âtü'l-Ebrâr* Mesnevîleri (İnceleme – Metin)" konulu (Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2001) yüksek lisans tezimizde elde edilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır.

Muhtelif konularda yazılmış mesnevilerimizin önemli bir kısmını “dinî-tasavvufî, ahlakî” mesneviler oluşturur.¹ Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan Emîrî'nin yazdığı *Gülşen-i Ebrâr* ve *Mir'âtü'l-Ebrâr* mesnevileri de nasihat-name türü örneklerinden sayılabilecek mesnevilerdendir. Bu makalede Emîrî hakkında elde edilen bilgiler verilecek ve şairin birinci mesnevisi olan *Gülşen-i Ebrâr* tanıtılacaktır. Şairin ikinci mesnevisi *Mir'âtü'l-Ebrâr* başka bir çalışmada ele alınacaktır.

Emîrî'nin Hayatı:

İki mesnevi sahibi Emîrî'nin hayatı hakkında klasik kaynaklarda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Tezkirelerde Emîrî mahlasını kullanan şairler bulunmakta fakat bu Emîrî'lerden herhangi birinin *Gülşen-i Ebrâr* veya *Mir'âtü'l-Ebrâr* adlarında mesnevilerinin olduğu belirtilmemektedir.

Gülşen-i Ebrâr'ın giriş kısmında “Der-Medh-i Pâdişâh-ı ‘Âlem-Penâh” başlığı altında III. Mehmed övülmektedir. Mesnevide 1012/1603'te vefat eden III. Mehmed'in anılması şairin 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığına işaret etmektedir. 16. yüzyılda yaşayan ve tezkirelerde geçen Emîrî mahlaslı iki şair mevcuttur. Bu şairlerin ölüm tarihleri itibarıyla aradığımız Emîrî olmalarına imkân yoktur. Asıl adı Seyyid Mahmud olan nakîbü'l-eşrâf Emîrî 941/1534'te vefat etmiştir. Asıl adı Mehmed olan, şair Muhtarî'nin küçük kardeşi Emîrî ise 988/1580'te ebedî âleme intikal etmiştir. (Tuman, 2001: 63-64). Eserlerinde-H. 1003'te tahta geçen III. Mehmed'den bahseden Emîrî'nin bu şairlerden biri olması mümkün değildir.

Tezkirelerde adı ve eserleri anılmayan Emîrî hakkında taradığımız kaynaklarda en geniş bilgi *Türk Şairleri*'nde (Ergun, 1940:1259-1260) kayıtlıdır. Çeşitli ansiklopedilerde yer alan Emîrî maddeleri de *Türk Şairleri*'nden faydalanılarak hazırlanmıştır. Ergun, eserinde Emîrî'yi diğer Emîrî'lerden ayırmak için “Mir'ât-ı Ebrâr” sahibi sıfatını kullanmıştır. 16. yüzyılın son yarısında yetişen divan şairlerinden olduğunu, tezkirelerde hakkında bilgi bulunmadığını belirtmiş ve transkripsiyonlu metnini hazırladığımız Nuruosmaniye Kütüphanesi 2584 numarada kayıtlı nüshaya dayanarak mesnevilerden kısaca söz etmiş ve *Gülşen-i Ebrâr*'dan bir gazel (897-901)² ile *Mir'âtü'l-Ebrâr*'dan “Bâb-ı Evvel Der- Tarîk-ı 'Âşîkî” bölümünün girişi (240-249) ile bir “Hikâyet”i (250-271) vermiştir.

Emîrî eserlerinde de kendisinden bahsetmez. Hayatı hakkında somut bilgi verdiği yer olarak *Mir'âtü'l-Ebrâr*'ın 179-182 beyitleri arasını gösterebiliriz:

¹ Ahlakî mesneviler üzerine yapılmış yeni bir çalışma için bkz. Emine Yeniterzi, “Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesneviler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.5, S. 10, İstanbul 2007, s. 433-468.

² Beyit numaraları tarafımızdan hazırlanan yüksek lisans tezine göredir.

Fâriğ olmuşdum livādan bir zamān
Na't-i peygam-berle oldum şādmān

Bolı olmuşdı baña çünkim maķām
Anda irdi nazm ile bes dürlü kām

Olmış idüm ben vaṭanda bes muķīm
İrdi nazm ile nice dürlü na'īm

Eyledüm ben bu kitābı ibtidā
Umaram Hāḫdan iriše intihā

Bu beyitlere istinaden şairin Bolulu olduğu söylenebilir. “Olmış idüm ben vaṭanda bes muķīm” ifadesi şairin Bolulu olduğuna işaret etmektedir. “Fâriğ olmuşdum livādan bir zamān” ifadesinden de bazı sonuçlar çıkarılabilir: Emîrî bir sancakta görevli, belki de sancak beyidir. Mahlasını da göreviyle ilgili olmasından dolayı “Emîrî” seçmiş olabilir. İfadeden çıkarılabilecek başka bir sonuç ise Osmanlı Devleti'ne sancaklık etmiş Bolu'dan bir müddet ayrı kalmış sonra tekrar vatanına dönmüş olma ihtimalidir.

Emîrî mesnevilerinde hayatı hakkında başka bilgi vermez. Mesleği, ailesi, bağlı olduğu bir tarikat vb. hiçbir şeyden söz etmez. Fizikî özellik olarak da *Mir'âtü'l-Ebrâr*'ın 1368. beyitinde saçlarının ağardığını belirtir. Bu da şairin doğum tarihi hakkında ipucu verebilir. Eserin III. Mehmed devrinde tamamlandığını göz önünde bulundurarak ve bir insanın saçlarının ağarma yaşını 50 varsayarak Emîrî'nin 1540'lı yıllarda doğmuş olabileceğini söyleyebiliriz.

Mesnevilerde Emîrî'nin eğitim gördüğü kurumlar, bildiği ilimlerden de söz edilmez. İki mesnevide de birçok şair ve şeyhin adı geçse de içlerinde Türkçe yazmış bir kimse dahi yoktur. Zaten Emîrî Farsça söylemiş şairlerden bahsederken onları görmediğini *Mir'âtü'l-Ebrâr*'ın şu beyitlerinde açık açık söyler:

Sa'dīden irdi nice dürlü beyān
Tercemeyle tāze oldı Būstān

Yād olunmuşdı kelām-ı Enverī
Olina ḫall ile şî'rüm zīveri

Ĥâtıra geldi ĥayâlât-ı Kemâl
Düşdi ŧi'rümde niçe dürlü ĥayâl

Yāduma geldi benüm nazm-ı Ĥasan
Geldi ol vādide bes rengin suĥan

İstedüm Cāmiden ire tolu cām
Şükrü li'llāh irdi andan daĥı kām

Ben Nizāmiden dilerdüm bes nişān
Oldı esrārıyla kalbüm şādmān

Şükrü li'llāh irdi ĥalbe dād-ı Ĥak

Aldum anlardan muĥayyel çün sebaĥ (215-221)

Şahsiyeti hakkındaki bilgiler de ancak eserlerinden çıkarabilenler kadardır. Eserlerine göre Emîrî görmüş geçirmiş, bir hayli bilgi ve tecrübe edinmiş, bu bilgi ve tecrübelerini başkalarına da yansıtmak isteyen aydın bir kişidir. Eserlerinde ağır başlı bir insanın havası vardır. İşlenen konu üzerinde ciddiyetle durur. Her iki mesnevîde de mizahtan, müstehcenlikten eser yoktur.

Emîrî, manevî tekâmülünde etkili olan herhangi bir kimseden bahsetmez. *Mir'âtü'l-Ebrâr*'ın yazılma sebebinden bahsederken

Şükrü li'llāh düşdi merdāndan nazar

Ma'nevîdür sende bu nür-ı başar (176)

demesi herhangi bir tarikatın üyesi olmasa da gönül ehli insanların meclisine devam ettiğini düşündürmektedir. Zaten *Mir'âtü'l-Ebrâr*'ın bir "bâb"ı sohbet meclislerine ayrılmıştır.

Emîrî ifrat veya tefrite sapmayan mutedil, İslam dininin temel esaslarını benimsemiş bir insandır. Eserleri dinin yücelttiği "güzel ahlâk" üzerinedir. Yeri geldikçe ibadette kusur etmemeyi öğütler. *Mir'âtü'l-Ebrâr*'dan alınan aşağıdaki beyitlerde İslam'ın beş esası bir arada tavsiye edilmektedir:

Di nebîye eş-şalätü ve's-selām

Ṭā'atünde şubḥ-dem eyle kıyām
 Māluñuñ eyle zekâtın bezl-i rāh
 Anı farz itdi Ḥudā bî-iştibāh

Māh-ı şavm irşe olasın rüzedār
 Ḥaḳ vire ecri saña bes bî-şumār

Ka'be farz oldıysa sa'y it rāhına
 Luḫ u iḥsān eyle yol hem-rāhına

Çünkü imān oldu taşdıḳ-ı kelām
 Ḳalb ile taşdıḳle eyle ihtimām (1011-1015)

Dil ve Üslubu:

Adına biyografik kaynaklarda rastlanılmayan Emîrî'nin devrinde nasıl karşılandığını, manzumelerinin beğenilip beğenilmediğini tespit etmek mümkün olmayacaktır. Eserlerinden hareketle, dili ve aruzu hata yapmadan kullandığı, iyi bir şair olmasa bile en azından başarılı bir nâzım sayılabileceği söylenebilir. Emîrî'nin belirgin bir özelliği de Farsça merakıdır. *Gülşen-i Ebrâr*'ın %35'i (1032 beyitten 360'ı) tamamıyla Farsça beyitlerden oluşmaktadır. Mesnevideki Farsça rahatlıkla anlaşılabilir basit bir Farsçadır. Farsçayı yoğun olarak kullanması akla "Acaba eserlerini Farsça anlayabilecek kadar eğitim seviyesine sahip bir kitleye mi yazmıştır?" veya "Farsça yazmış şairlere mi özenmekte, Farsça seviyesini mi göstermek istemektedir?" gibi soruları getirmektedir.

Eserin %35'inin Farsça olması Türkçenin kötü işlendiğini düşündürmemelidir. İçinde Arapça veya Farsça kelimeler fazlaca bulunsa da *Gülşen-i Ebrâr*'ın Türkçe cümle yapısı oldukça sağlamdır. Eserde anlam çıkmayan, bozuk veya eksik bırakılmış cümle yoktur.

Mesnevideki Farsça hâkimiyeti kafiye yapısına da etki etmiştir. Türkçe kelimelerle yapılan kafiyeler "ben, sen, o" gibi zamirlerle "ol-, kıl-" gibi yardımcı fiiller den ibarettir.

Emîrî aruza da oldukça hâkimdir. Mesnevinin esas vezni olan *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* ve çeşitli manzumelerde *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'î lü Fâ'ilün* vezinlerini başarıyla kullanır.

Sonuç olarak Emîrî, Farsçaya meraklı, tasavvufî kaynaklardan beslenen ve bu konuda yazabilen, dile ve aruza hâkim, belki edebî çevrelerden uzak bulunduğu için devrinin biyografik kaynaklarına giremeyen bir şairdir.

Gülşen-i Ebrâr:

Emîrî, aruzun *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* vezniyle yazdığı eserini "iyilerin, hayırlıların gül bahçesi" anlamına gelen *Gülşen-i Ebrâr* olarak adlandırmıştır. Eserin adı "Der-Sebeb-i Güftâr" kısmında açıkça belirtilir:

Bes diledüm 'ahdümi tekrâr ola
Nâmı bunuñ GÜLŞEN-İ EBRÂR ola (470)

Eserin adı tarih manzumesinde de *Gülşen-i Ebrâr* olarak geçmektedir. Emîrî mesnevisini kısaca "Gülşen" diye de zikreder:

Devr-i zamân içre kıla yâdigâr
Gülşen içün nazmum ola âbdâr (479)

Okuyucularına güzel ahlâk kazandırmak, onları "insan-ı kâmil" olmaya sevk etmek amacıyla yazılmış dinî - tasavvufî bir nasihatname olan *Gülşen-i Ebrâr*'ın yazılış sebebi "Der-Sebeb-i Güftâr" kısmında şöyle tahkiye edilir ve eserle "gönül ehli kişilere zevk verilmek istendiği" belirtilir:

Çünkü yine irdi bu vâkt-i şubât
Hâtıra bes geldi hemân inbisât

Nazma yine cân u dile geldi sevķ
Ehl-i dile hâşıl ola bunda zevķ (468, 469)

Emîrî, bıraktığı eseriyle adının yaşamasını da arzulamaktadır:

Devr-i zamân içre kıla yâdigâr
Gülşen içün nazmum ola âbdâr (479)

Oldı sebep naķş ola bir kaç kelâm
Yâd olına devr-i zamân içre nâm (483)

Mesnevînin sonunda "Tārīh" başlığı altında Farsça bir manzume içerisinde eserin yazılış tarihi verilir:

خواستم تاریخ آید از قلم
کلشن ابرار آمد نام این (1017)

Beytin ikinci mısraı hesaplandığında ortaya 1001/1592 tarihi çıkar. Eserin giriş kısmında tahta H. 1003 yılında geçen III. Mehmed'e yazılmış bir kaside olduğunu belirtmiştik. Kasidede padişahın adı açıkça ifade edilmektedir:

سلطان محمد ابن مراد خان نامدار
هر کس که عجز خود بنماید امان دهد (430)

Bu durumda, Emîrî ya tarih manzumesini yanlış oluşturmuştur, ya da önceden tamamlanan esere devrin padişahına övgü ve dua muhtevalı kaside, esere iki yıl sonra eklenmiştir denilebilir.

663'ü Türkçe, 360'ı Farsça, 9'u mülemma toplam 1032 beyitten oluşan *Gülşen-i Ebrâr*'ın tespit edebildiğimiz tek nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi 2584 numarada kayıtlıdır. Emîrî'nin diğer eseri *Mir'âtü'l-Ebrâr*'dan önce lb-33a varakları arasında aynı cilt içerisinde yer alır. Nüsha çift sütun ve 17 satırlıdır. Nesih yazıyla kaleme alınmıştır.

Gülşen-i Ebrâr geleneğe uyularak besmeleyle başlar. Besmele eserin beyit sayısına dâhildir. İlk otuz beyitte besmelenin yüceliğinden, işlere besmele ile başlamanın öneminden bahsedilir. İlk tevhide kadar Cenab-ı Hakk'ın kudreti konu edilir.

Mesnevinin ilk 483 beyti giriş kısmını oluşturur. Giriş kısmında bir tevhid, üç münâcât, üç naat, bir mev'ize, bir gazel, padişaha iki methiye ve sebab-i güftâr kısımları yer alır. Ayrıca, "Mi'râcü'n-Nebî 'Aleyhi's-Selâm" (304-334) ve "Hikâyet" (356-421) başlıkları altında Hz. Peygamber'in miraç mucizesi anlatılır.

Sebab-i güftârdan sonra çeşitli başlıklar altında okuyucuya didaktik bilgiler aktarılır. *Gülşen-i Ebrâr*'da yer alan konu başlıkları ve beyit numaraları aşağıda gösterilmiştir:

Başlık	Nu.	Beyit
[Besmele, Tevhîd]		1
Fî-Tevhîdi Rabbi'l-‘Âlemîn Celle Zikrehü		59
Sebeb-i Âferîniş-i ‘Âlem		100
Münâcâtü'l-Ülâ		133
Münâcâtü's-Sânî		166
Münâcâtü's-Sâlis		201
Na't-i Evvel-i Resûl 'Aleyhi's-Selâm		232
Na'tü's-Sânî 'Aleyhi's-Şalâtü [ve's-Selâm]		255
Na'tü's-Sâlis		281
Mi'râcü'n-Nebî 'Aleyhi's-Selâm		304
Der-Mev'ize		335
Ĥikâyet		356
Ġazel		422
Der-Medĥ-i Pâdişâh-ı 'Âlem-Penâĥ		427
Medĥ		451
Der-Sebeb-i Güftâr		458
Maĥâl-i Çend Der-“Küntü Kenzen Maĥfiyyen”		484
Yef'alu'llâhü Mâ-Yeşâ'u ve Yaĥkümü Mâ-Yürîd		496
Ġazel		515
Meşnevî		522
Ve Leĥad Kerremnâ Benî Âdem		555
Evvelü Mâ-Ĥalâka'llâhu Rûĥî		561
Der-Ma'rifet-i Mâ-Hiyyet-i Nefs		608
Fî-Şifati'l-Emmâre		626
Fî-Şifati'l-'Ucb		637
Der-Mezenimet i Riyâ		658

Fî-Şifati 'Âlim-i Mensûbü'l-Ümerâ	666
Fî-Şifati'l-Buḥl	682
Fî-Ma'rifeti'l-Emel	687
Hikâyet	693
Fî-Şifati Kevni'l-'Aşki ve'l-'Aklı ve'r-Rûhi ve'l-Ḳalb	727
Fî-Ma'rifeti'l-Ḳalb	742
Hikâyet	753
Fî-Şifati Kevni'l-'Aşki ve Âşâruhü	780
Fî-Şifati'l-İnsân	789
Fâyide	797
Fî-İrşâdi'l-'Akl	809
El-Hikâyetü Fî-Ma'rifeti'l-'Aşk	829
Ġazel	877
Hikâyetü Fî-Kemâli'l-'Aşk	882
Ġazel	897
Hittâb-ı Şem' Bâ-Âteş	902
Hikâyetü Fî-Marâzi'l-Bâṭni Mine'l-Mühlikât	907
Ġazel	934
Ender Yâftan-i Sırr-ı Dil	939
Hâtîme Der-Medḥ-i Suḥan	965
Târîḥ	1014
Suḥan-ı Lâyiḥa Der-Hâtîme	1018

Mesnevide “giriş”ten sonraki bölümler başlıklar altında şöyle özetlenebilir:

Maḳâl-i Çend Der-“Küntü Kenzen Maḥfiyyen”:

Bu başlık Farsça olarak işlenmiştir. “Ben bir gizli hazine idim bilinmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım.” hadis-i kudsîsi (Yılmaz, 1992: 91) konu edilir.

Yef'alu'llāhu Mā-Yeşā'u ve Yaḥkümü Mā-Yürüd:

Başlık, "Allah istediğini yapar ve istediği gibi hükmeder." anlamındadır. Bu başlık altında kısaca şunlar konu edilir: Allah'ın takdir ettiği kaza ve kaderden her ne gelirse kul rıza göstermelidir. Hakk'ın icadı olan cihanda her şey onun istediği gibi olur. Allah istediğini yapar ve istediği gibi hükmeder. Allah insanı yarattıklarının en seçkini kılmış, bütün isimleri öğreterek ve gönlüne idrak etme özelliği vererek kadrini arttırmıştır. Başlığın sonunda Farsça didaktik bir gazel yer alır.

Meşnevî:

Eserin 522–544 beyitleri arasında yer alır ve Farsça kaleme alınmıştır. "Kün" emriyle âlemi meydana getiren Allah, bir avuç topraktan da Hz. Âdem'i yaratmış ve ona bütün isimleri öğretmiştir. Felek nasıl tüm mahlûkatı örten bir kılıf gibi ise beden de gönlün kılıfidir. Maddî olarak yaratılan ilk insan Hz. Âdem olsa da Allah'ın yarattığı ilk şey Hz. Muhammed'in ruhudur ve bütün âlem onun hürmetine yaratılmıştır.

Na'tü'n-Nebî 'Aleyhi's-Selâm:

5 beyitlik gazel şeklinde Farsça bir manzumedir. Gazelde Hz. Peygamber'in ilk yaratılan olduğu belirtilmekte, Duhâ suresi hatırlatılarak övülmekte, tüm insanlığın önderi ve "Faḥr-i Rusül" olan Hz. Muhammed Mustafa'nın şefaati ümit edilmektedir.

Meşnevî:

Bu kısım da Farsçadır. İnsan, Allah'ın yarattığı en değerli varlıktır. Kıymeti diğer mahlûkatın aksine "cismânî" varlığından değil "gizli cevher"inden yani ruhundan kaynaklanmaktadır. İnsanoğlunun mana yönü bulunması sebebiyle "mükerrerem" kılındığı hatırlatılarak aşağıdaki ayet zikredilmekte ve söze bu ayet ışığında devam edilmektedir.

Ve Leḳad Kerremnâ Benî Âdem:

Başlık, Kuran-ı Kerim'in 17. suresinin (İsrâ) 70. ayetinden iktibas edilmiştir ve "Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık." anlamındadır. Ayetin devamı şöyledir: "Onları, çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel rızıklar verdik; yine onları yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık."

Farsça olan bu bölümün özeti kısaca şöyledir: Sevgi gönülde gizlidir. İnsan mahiyet itibarıyla bazen gamlı bazen safada olabilir. Aşk vuslata erişme yoludur. İnsan en güzel şekilde yaratılmıştır ve hilkatın başlangıcı Habîb-i Hudâ olan Hz. Peygamber'in aşkıdır.

Evvelü Mâ-Halâka'llâhu Rûhî:

Bu bölüme Farsça 20 beyitle başlanmış, Türkçe 7 beyitten sonra Farsça 1 beyit zikredilmiş ve Türkçe 9 beytin ardından Farsça 10 beyitle bölüm tamamlanmıştır.

Beyitlerde anlatılanlar kısaca şöyledir: Allah'ın yarattığı ilk şey Hz. Peygamber'in ruhudur. Âlemin yaratılma sebebi, Allah'ın Hz. Peygambere olan sevgisi sebebiyle "aşk"tır. Allah'a ulaşmanın yolu da gönülden "mâ-sivâ" yı çıkarıp aşk ile vuslat yoluna girmektir. Sadece dünyalık istemek âdeta deliliktir ve dünya heveslileri gün gelir baş aşağı edilirler. Dünya kimseye bâkî değildir; Kâbe'yi inşa eden İbrahim peygamber, İslâm'a çağıran Hz. Muhammed bile gün gelmiş dünyadan göçmüştür. Bu dünya nice haşmetli hükümdara kalmamıştır. Dünya, mihnetlerle dolu bir evdir ve gölgesi bile kalıcı değildir. Dünya ve içindekiler kalıcı olmadığına göre din yolu üzerinde kaim olmak, ruhî zenginlikler talep etmek gerekir.

Der-Ma'rifet-i Mâ-Hiyyet-i Nefs:

Bu bölüm nefsin niceliğine ayrılmıştır. Baştaki iki beyit haricindeki kısmı Türkçedir.

Allah; nefis, gönül ve canı şirki gönülden uzak tutmak üzere vermiştir. Kalbi de Allah düşüncesini sürekli hatırlatmak üzere ihsan etmiştir. "Rûh-ı Tabî[î]" olan nefis terbiye ile "levvâme" derecesine yükselir. Nefsi bir nefes bile boş koymamak gerekir. İnsanı diğer canlılardan üstün kılan ruhudur ve ruhu zühd ve salahla beslemek gerekir. Gıdası zühd ve salah olan ruh kuvvet kazanır. Terbiye edilmeyen, başıboş konan nefse "emmâre" denir ve bu tür nefsin isteklerinde herkes acizdir.

Fî-Şifati'l-Emmâre:

Bölüm tamamen Türkçedir ve nefsin en aşağı, insanı en azdıran kademesi olan "nefs-i emmâre" ye ayrılmıştır. Nefs-i emmârenin ateşi arttığında can harmanı yanar kül olur, insanı baş aşağı eder. Vasfi tam anlamıyla anlatılamasa da özelliklerine değinilebilir. Kendini beğenmişlik (ucb), cimrilik ve hırsla her şeye sahip olma arzusu belirgin özelliğidir. Yemeye içmeye düşkündür. Yaptığı bütün işler cehalet eseridir. Bu tür kişiler ahmak, asi ve tembeldir, başkalarına haset eder ve sürekli münakaşa hâindedir. İyilikle hiç işi yoktur, kimseye iltifat edemez.

Fî-Şifati'l-'Ucb:

Kötü huylardan "kendini beğenmişlik" üzerine ayrılan bu bölüm 13 beyittir ve son iki beyti Farsçadır. Ucb, insanın ruhunu yok edecek derecede kötü bir huydur. Ucbun kaynağı uğursuz nefistir. Fırsat buldukça hücum eder ve neticesinde ruha keder erişir. Kendini beğenmiş kişi kendisini çok yüce zanneder ve bu zannın zararın ta kendisi olduğunu bilmez. Ucb "hevâ" gibidir ve akli zail

eder. Ucb edenler kötü huylu, kibirli kişilerdir ve farkında olmadan ruhlarını hasta ederler.

Gizli şirk olan kibir, iyi insanda bulunmaması gereken huylardandır. Kibirli insanlarda marifetten eser yoktur. Kibir ve kin "sâlik"ın derecesini düşürür, gönlünü karartır. Kötü huylar eninde sonunda insanı utandırır.

Der-Mezemmet-i Riyâ:

Riyanın yerildiği bu bölüm Farsça yazılmıştır.

Riya mert insana yakışmayan, Hak yolunda zafer isteyen insanların gönüllerinde bulunmaması gereken huylardandır. Gönüldeki riya bir hastalık gibidir. Gönül Hakk'ın tecelli edeceği bir ayna olduğuna göre temiz tutulmalı, her türlü nakıştan arındırılmalıdır. Allah kullarının hallerine vakıftır ve işledikleri büyük küçük, gizli açık her amelini bilir.

Fî-Şıfat-i 'Âlim-i Mensûbü'l-Ümerâ:

Bu kısım idarecilerden geçinen, onların yaptığı iyi veya kötü tüm işleri onaylama makamı olan âlimlerle ilgilidir ve tamamı Türkçedir. Beyitlerde kısaca şunlar ifade edilmektedir: Mîrin etrafını makam edinen âlim, zulme ilmiyle yardım eder, yaptığı zalimce işlere cevaz verir. Böyle âlimler âdeta dine ateş vurmüş gibidirler ve hesap günü kurtuluş bulmaları çok zordur. Herhangi bir meselede kayda değer bir icraatı, fetvası olmayañ; hiçbir meseleyi çözmemiş bu tür âlimler, sırf idarecilere yakın olmalarından dolayı şöhret sahibidirler. İlimleriyle amel etmezler. Padişahın gönlünü kazanayım derken Rabbin lütfundan mahrum kalırlar. Kalbinde iman olan insan kötü iş yapmaz. Nefsine yenik düşen insan neticede mağlup olmaya mahkûmdur. Hesap gününde gündüzünün gece olmasını istemeyen kişi sıradan insanlar gibi dünyalık peşinde koşmamalıdır.

Fî-Şıfatı'l-Buhl:

Cimriliğe ayrılan bu bölüm Türkçe olup 5 beyittir. Gönülde nefsin istekleri baskın olursa göz de hevâ yoluna bakmaya başlar. Uğursuz nefis gönle cimriliği telkin eder. Kalp şüphe içerisinde kalır. Dünyalık sevgisi iyi insanlarda yoktur. Dünyanın hakikati akıl sahibi insanlara gizli değildir. Cehaletle vakit geçiren, ömrün kıymetini bilmeyendir.

Fî-Ma'rifeti'l-Emel:

"Tûl-i emel" ibaresi, "uzun emel" anlamındadır ve bitmek tükenmek bilmeyen arzuyu, ölmeyecek gibi bu dünyaya sarılmayı ifade eder. Gönle "tûl-i emel" sirayet edince artık akla ecel fikri gelmez. Uzun emel sahipleri ne kadar didinse de ezelde yazılanlardan başkasına ulaşamayacaklarını bilmez şekilde yaşarlar, fikirlerini başka hususlara odaklarlar. Bu tür insanlara o kadar bir uzun

ömür lazımdır ki namaz vakitleri bile akıllarından çıkar. Bir gün ölüm vakti geldiğinde ömürlerini boşa harcamış olarak bu dünyayı terk ederler.

Hikâyet:

“Tûl-i emel” konusuyla ilgili bir hikâyedir. Yukarıdaki başlığın devamı niteliğindedir. Hikâyeye göre Geylan’da yaşayan Celal Hüseyin adında iyi huylu bir hükümdar vardır. Tatlı dilli, yardım sever bir insandır. Fakat padişahın hiç haberdar olmadığı bir düşmanı vardır. Padişah Acem mülkünü ele geçirmek, Cem gibi haşmetini arttırmak, doğunun ve batının hükümdarı olmak derdinde iken, gizli düşmanı tarafından katledilir. Saltanatı da haşmeti de yok olur.

Nefis de insana gizli düşmandır. Yerli yersiz istekleriyle insanı türlü sıkıntılara sokar, yaradılış gayesinden uzaklaştırır, yanlış işlere sevk eder. Nefsinin esaretinden kurtulup nefsine hükmedebilen, nefsini “nefs-i mutma’inne” seviyesini çıkarabilen kişi Hak yolunda sabit olur.

Gönlün anahtarı Allah’ı zikirdir. Zikirde devamlı olanlar kalp mahzeninin kapılarını açabilir ve böylece ebedi saadete erişirler.

Fi-Şifati Kevni’l-‘Aşki ve’l-‘Akli ve’r-Rûhi ve’l-‘Kalb:

Aşk, akıl, ruh ve kalbin yaratılışına ayrılan bu bölüm Türkçedir. Kadîm olan Allah, Bâkî sıfatıyla nazar edip “kenz-i hafî” denen aşkı yaratmıştır. Daha sonra emriyle ruh aynası zahir olmuştur. Yaratılmışların evveli Hz. Peygamber’in ruhudur. Sevgi bu ruha hulul eylemiştir. Ardından nefis ve akıl yaratılmış; akıl, kalb ile ittihad edilmiştir.

Tecelliden hisse alan gönül muhabbetle bahtiyar olur. Muhabbette olan zevki pek çok kimse idrak edemez. Bakî olan ancak Allah’tır ve Allah’tan başka her şey yok olmaya mahkûmdur, fânîdir.

İrfan sahibi insanlar Hz. Peygamber’in yolunun yolcusudur. Sıradan insanlar yani “avâm” marifet ehli gibi olamaz. Aşk kadehi gönül ehlinin hissesidir.

Fi-Ma’rifeti’l-‘Kalb:

Gönül, Allah’ın sırlarının mahzenidir. Akıllı olan daima zikirle meşgul olur. Gönül mâsivâdan arındırılarak sadece Allah’a mahsus kılınmalıdır. İnanan insan takva elbisesine bürünmeli, şeriat yolunu benimsemelidir. Kimseye cefa etmeden doğruluk ve safa ile hayatını yaşamalı, maişetini temin ederken tevekkülü elden bırakmamalıdır. Kalbini Allah’tan başkasının sevgisiyle hastalıklı hâle getirmemeli, sohbet meclislerine devam ederek kalbini saf kılmalıdır.

Hikâyet:

Akıl ve izzet sahibi, salih bir derviş vardır. Derviş hırkasına gömülmüş, dünyadan el etek çekmiştir. Bahar mevsimi erişip rengârenk çiçekler açtığında bir kişi gelir ve dervişten dünyanın güzelliklerine bakmasını ister. Derviş de cevap

olarak, mana bağının güllerinin ancak irfan sahiplerine göründüğünü, ilâhî aşka gark olanların yani güzelliği derununda bulanların dış güzellikleri seyretmek istemeyeceğini söyler.

Emîri hikâyesini tamamladıktan sonra hikâyeden yola çıkarak şunları söyler: “Âlem-i temkîn”e erişmiş yani kendisini yalnız Allah yoluna adayarak huzur ve sükûna kavuşmuş insan başka bir temaşa başka bir seyir istemez hatta abes görür. Renk ve koku olarak ona sevgilisinin kokusu yeter.

Fî-Şıfati Kevni'l-'Aşki ve Âşaruhu:

Aşk varlığı ve aşkın eserlerinden bahseden bu kısa bölüm 9 beyittir ve son iki beyti Farsçadır.

Allah insan üzerinde mutlak hüküm sahibidir. Allah, insanın kalbine aşkı ihsan ettiğinde kimse ona engel olamaz. İnsana hayat veren ruhudur. Beden ruhun yanında bir avuç topraktan ibarettir. Allah insanı yüceltmıştır, insanın da kalbinden kibir ve şüpheyi uzaklaştırması gerekmektedir. İnanan insan ibadette daim olmalı, seher vakitlerini namazla değerlendirmeli, Allah'ın bahşettiği aklı kullanarak doğru yoldan ayrılmamalıdır.

Fî Şıfati'l-İnsân:

Allah Âdem'i yaratıp cennete yerleştirmiş ve ruh bahşetmiştir. İnsan ruhu sayesinde bazen mutlu bazen kederli olur. İnsan ruhuyla türlü feyze ulaşır. Ruh ile nefis sürekli ihtilaf hâindedir. İnsan nefsin arzularını bir kenara bırakarak ruhun isteklerine uymalı, bütün işlerini ruhun istekleri istikametinde yapmalıdır.

Fāyide:

Allah'ın yakınlığını bahşettiği bazı talihli insanlar vardır. Böyle insanlara kötü huylar yaklaşamaz, sevgi ve şefkate mazhar olurlar. Aşk ile nice menziller kat eder, Allah'a kavuşma arzusuyla yanıp tutuşurlar. Bu menzile ulaşmış kişilerin ruhları ve nefisleri ikiz gibi olur. Dünyadaki ömürlerini tamamlayıp güzel işleriyle iyi bir ad bırakarak göçüp giderler.

Fî-İrşâdi'l-'Akl:

Er geç ölüm geleceğine göre insan, aklın ışığıyla gideceği yere hazırlık yapmalıdır. Sefere çıkıldığında yolda türlü türlü tehlikeler mevcuttur. Bu yolculukta ruh, hâlden anlayan yol arkadaşı gibidir. Allah'ın birliğini anlamada insana en büyük yardımcı akıldır. İnsanı diğer canlılardan üstün kılan özellik de akıl sahibisi olmasıdır. Aklın rehberlik edebilmesi için “mâsivâ” sevgisi hastalığından şifa bulması gerekmektedir.

El-Hikâyetü Fî-Ma'rifeti'l-'Aşk:

Ay yüzlü, gonca dudaklı, hoş edalı bir güzel vardır. Servi boylu bu güzeli gören yaşlı veya genç hemen gönlünü verir. Fakat gönül verenlerden bir gencin

sevgisi haddinden fazladır. Aşk derdiyle harap olan bu gencin hâli çevresini de üzmektedir. Zihni başka şeylerle meşgul olursa ıstırabının hafifleyeceğini düşünen dostlarından kimileri gencin ilimle uğraşmasını, kimileri sanat öğrenmesini, kimileri de ticaret yapmasını tavsiye ederler. Âşık genç iradesinin elinde olmadığını, gönlünün aşkla dopdolu olduğunu söyleyerek tavsiyelere kulak asmaz. Gece gündüz sevgilisinin mahallini âdetâ Kâ'be gibi tavaf etmeye başlar. Dedikodular artınca zamanın hâkimi, aşk delisi genci zincire vurdurur; zavallı genç türlü işkencelere maruz kalır.

Gencin içler acısı hâline dayanamayan biri gencin sevgilisini durumdan haberdar eder. Güzel, duyduklarından çok etkilenir, avamın aşkın ne olduğunu anlamadığını, kendisini sözde sevenlerin hep şehvet esiri olduklarını söyler. Vuslatını talep edenlerden çoğunun yiyip içip ten zevklerini tatmin etmek derdinde olduğunu dile getirir. Hakikî âşiğin aşk uğruna canından da başından da geçeceğini, böyle vefakâr âşıkların da pek az bulunacağını belirtir. Gerçek aşka örnek olarak mum ile pervane hikâyesini gösterir. Hikâyenin sonunda "aşk" redifli Farsça bir gazel yer alır.

Hikâyetü Fî-Kemâli'l-'Aşk:

Muma olan aşkının şevkiyle, vuslata erişebilmek için kendisini ateşe atan pervanenin hikâyesi anlatılır. Hikâyenin ana fikri vuslata "terk-i vücûd" edilerek ulaşılabileceğidir. Hikâyenin sonunda "aşk" redifli Türkçe bir gazel yer alır.

Hıfâb-ı Şem' Bâ-Âteş:

Biraz önceki hikâyede pervaneyi yakan mumun ateşe söylediklerinin yer aldığı beş beyitlik kısa bir bölümdür. Ana fikir, sevgiliye ulaşmak için "varlık"tan yani tenden geçmek gerektiğidir. Zor olsa da vuslat yolunda aşk ateşine katlanmak gerektiği ifade edilir.

Hikâyetü Fî-Marâzi'l-Bâ'tını Mine'l Mühlikât:

Hikâyenin konusu "yediği zararlı yiyeceklerden dolayı mide rahatsızlığı çeken birinin tabiple arasında geçen konuşma"dır. Mide ağrısı gittikçe artan biri hazık bir tabibe müracaat eder. Tabip hastaya şikâyetini sorar ve sözlerinden hastanın avamdan olduğunu fark eder. Ardından tabip yediklerini anlatmasını ister, hastada o gece yediklerini sayar.

Hastasının yediklerini öğrenen tabip, "Yediklerinin buharı başına vurmuş, bu da sana biraz kırıklık vermiş. Gözüne böyle fasit buhar erişince gözün de perdelenir." der. Hasta duyduklarına sinirlenir, "Söylediklerin çok yersiz ve sorduğumun cevabı değil. Ben sana midem ağrıyor diyorum sen bana gözümden bahsediyorsun." der.

Tabip de cevap olarak, "Kör göz hâlden ne anlar. Önce hastalığın kaynağını bilmek lâzımdır. Fâsit buhar gözüne erişince can gözün tozlanır, artık hastalığa şifayı göremez olur ve seni nefsinin yoluna uydurur." der.

Gönlün hastalığı da “mâsivâ” sevgisidir. Nefsin hevesleriyle uğraşma insanın yaratılış gayesinden sapmasına sebep olur. Kalbe Yâr (Allah) sevgisi dolunca gönül evindeki her şey yok olur. Ancak bu şekilde vuslat yoluna girilir. Bölümün sonunda 5 beyitlik “dil” redifli Farsça bir gazel yer alır.

Ender Yâften-i Sırr-ı Dil:

“Gönül sırrı” olarak ifade edilen gönül şehrinin mâsivâdan arındırarak, gönlü gerçek sahibi olan Allah’a teslim etme konu edilir. Tasavvufta “feth” olarak ifade edilen ve sâlikin çeşitli manevî menzillere ulaşmasını (Uludağ, 1995:189) sağlayan gönül durumuna erişmenin ne kadar güç olduğu anlatılarak konuya başlanır. Çeşitli yollardan geçen sâlik, kapısı demirden, duvarları oklarla kaplı, ürpertici bir menzile ulaşır. Tereddüt içerisinde bekleyen sâlik, hâtifden kendisini davet eden bir ses duyar ve kapı açılır. Bu kapıdan geçince şifa ve safaya ulaşır. Gönüldeki bu makam gizli olsa da bu makama erişene sırlar ifşâ olunur ve haslar meclisine girer. Böyle kişiler su üstünde yürüse batmaz, ne yerse yesin onun için gül şeker olur. Mümin için gerçek rahatlık bu makamdadır.

Hâtime Der-Medh-i Suhan:

“Söz”ün övülerek mesnevînin tamamlandığı bölümdür. Söz hazinesi, feyzi nihayetsiz olan Allah’tan bir lütuftur. Söylenen her söz, söyleyenin boyunun ölçüsünü gösterir. Sözün değeri, tartışmaya mahal bırakmayacak ezeli bir hükümdür. Söz, padişaha benzer. Sözsüz savaş, mızraksız cenge benzer. Bebekken süte meyleden çocuğa akıl, sözle erişir. *Söz nimetinden nasibi olanların namı her yerde hatırlanır.

Söz ve söz sahibi çeşitli benzetmelerle övüldükten sonra Emîrî, Allah’ın kendisine ihsan ettiği nimetlerden dolayı hamd eder, sözlerinin ders alınması gereken Hak ilhamları olduğunu belirtir, *Gülşen-i Ebrâr*’ın tamamlandığını söyleyerek ruhuna dua ister. Bu kısmın ardından tarih beyitleri gelir.

Suhan-ı Lâyihâ Der-Hâtime:

Gönül yolunun yolcularına son birkaç nasihatın yer aldığı tamamıyla Farsça bir bölümdür. Sâlikin “Dost”a olan yolculuğu epey uzun bir yoldur ve yol azığı tedarik etmek gerekir. Aşk şarabı yolculuğun zahmetlerini azaltır. Gönül yolunun yolcusu dünyadan geçerek aslî vatanına yönelmelidir. Bu yöneliş, bu yolculuk elbette zahiri bir yolculuk değil insanın iç âleminde geçen bir yolculuktur. Bu iç meşguliyet hayli müşkül olsa da sonuçta gönül aynasına parlaklık verecektir. Bu yolun yolcuları için uzlete çekilmeleri daha faydalıdır fakat bu uzlet de yine gönül uzleti olmalı, sabah akşam zikirde daim olmalıdır.

Emîrî, hâlini ortaya koyduğunu, gönlünün aşk ateşiyle tutuştuğunu, güzel bir yol ve yol gösterici talep ettiğini belirterek eserini tamamlar.

SONUÇ

1. Emîrî, 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, Bolulu olması ve idarecilik olması muhtemel bir şairdir. Aruz ölçüsüyle kullanabilecek kadar Farsça bildiği, savvufa meraklı olduğu da söylenebilir. Devrinin biyografik kaynaklarında yer almaması edebî çevrelerden uzak bir hayat sürdürdüğünü düşündürmektedir.

2. Şairin *Gülşen-i Ebrâr ve Mi'âtü'l-Ebrâr* olmak üzere bilinen iki eseri vardır. Bu eserler tek nüshadır ve Nuruosmaniye Kütüphanesi 2584 numarada sayıtlıdır.

3. *Gülşen-i Ebrâr* aruzun *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* vezniyle yazılmış, 1032 beyitlik, nefis terbiyesi ve "aşk"la insanın üstün bir varlık hâline gelebileceğinin anlatıldığı dinî-tasavvufî bir nasihat-namedir.

KAYNAKÇA

ÇÖM, Erol (2001), "Emîrî'nin *Gülşen-i Ebrâr* ve *Mir'âtü'l-Ebrâr* Mesnevîleri (İnceleme – Metin)", Konya: Selçuk Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

ERGÜN, Sadeddin Nüzhet , (1940), *Türk Şairleri*, C.3, s. 1259–1260.

KARAMAN, Hayreddin vd., (2007), *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

TUMAN, Mehmet Nâil, (2001), *Tuhfe-i Nâilî Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri I*, Ankara: Bizim Büro Yay.

ULUDAĞ, Süleyman; (1995), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yay.

YENİTERZİ, Emine, (2007), "Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesneviler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.5, S. 10, İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, s. 433–468.

YILMAZ, Mehmet, (1992), *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.